

شناسایی حوزه‌های اثرگذار دانشگاهی در توسعه پایدار

سید حسن موسوی

دانشجوی دکتری رشته مدیریت آموزشی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم تحقیقات، تهران، ایران.
irterez@yahoo.com

نادرقلی قورچیان

استاد، گروه مدیریت آموزشی، دانشکده مدیریت و اقتصاد، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم تحقیقات، تهران، ایران. (مسئول مکاتبات)
naghouchian@gmail.com

پریوش جعفری

دانشیار، گروه مدیریت آموزشی، دانشکده مدیریت و اقتصاد، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم تحقیقات، تهران، ایران.
pjafaari@yahoo.com

تاریخ پذیرش: ۹۸/۰۴/۱۴

تاریخ دریافت: ۹۸/۰۲/۰۸

چکیده

پژوهش حاضر با هدف احصاء و استخراج حوزه‌ها و شناسایی ابعاد اثرگذار دانشگاهی انجام شد. این پژوهش از نوع تحقیقات توصیفی بود و به روش کیفی اجرا شد. در این پژوهش اطلاعات حاصل از مصاحبه با تکنیک تحلیل محتوا تجزیه و تحلیل شد. در این تکنیک، داده‌های خام حاصل از پیام‌های گفتاری بر اساس استنباط صورت گرفته، معناسازی و مقوله‌بندی شد. مشارکت‌کنندگان به روش هدفمند، از میان متخصصان توسعه پایدار در حوزه آموزش عالی انتخاب و تا رسیدن به اشباع داده‌ها انجام شد. این مطالعه با مشارکت ۱۰ صاحب‌نظر انجام شد. انتخاب مشارکت‌کنندگان با حداکثر تنوع سبب شد که اعتبار داده‌ها افزایش یابد. حوزه‌های شناسایی شده در ۶ گروه اصلی اعم از آموزش، پژوهش، خدمات، نوآوری‌های فناورانه، فرهنگ‌سازی و مدیریت و ۸۰ بعد طبقه‌بندی شد.

واژه‌های کلیدی: آموزش عالی، دانشگاه، حوزه‌های اثرگذار، توسعه پایدار.

۱- مقدمه

بعد از پیدایش اصطلاح توسعه پایدار در اسناد بین‌المللی دهه ۸۰ میلادی، به تدریج دیگر نهادهای جامعه (نهادهای اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی، آموزشی و ...) به تلفیق پارادایم جدید توسعه در اسناد راهبردی خود پرداختند و با ورود مفهوم توسعه پایدار در محیط‌های آموزشی، اصطلاح آموزش عالی پایدار مطرح شد (ابراهیم‌راد و همکاران، ۱۳۹۶). امروزه موضوع توسعه پایدار به‌طور فزاینده‌ای در میان نگرانی‌های جامعه دانشگاهی بین‌المللی مشهود است. توسعه پایدار عبارت است از الگوی رشد اقتصادی و اجتماعی به طوری که ضمن برآوردن نیازهای نسل فعلی، با ترمیم آسیب‌های وارده به نظام زیستی (اکوسیستم) و ایجاد راهکارهای پیشگیرانه برای جلوگیری از آسیب رساندن نسل‌های بعدی به محیط‌زیست و بهبود کیفیت زندگی نسل‌های بعدی کمک می‌کند. پایداری، هدف نهایی باقی ماندن در زیست کره را دنبال می‌کند و با انعطاف و سازگاری نظام‌های اجتماعی و زیستی مرتبط است. توسعه پایدار با این موضوع ارتباط دارد که چگونه می‌توانیم این هدف بزرگ و نهایی یعنی پایداری را محقق سازیم (راشن^۱ و همکاران، ۲۰۱۴).

واقعیت این است که دانشگاه‌ها و مراکز آموزش عالی به عنوان یک سیستم اجتماعی پیچیده در محیط خود فعالیت می‌کنند. لذا از یکسو از جهات مختلف علمی، آموزشی، خدماتی، فرهنگی، اجتماعی، سیاسی و اقتصادی بر محیط خود و تحولات آن اثر می‌گذارند؛ از سوی دیگر، خود از محیط و تحولات آن تأثیر می‌پذیرند. طبیعتاً مطلوب است که این تأثیر و تأثر تا آنجا که ممکن است به گونه‌ای بسترسازی و هدایت شود که بیشترین بهره را در توسعه جامعه و دانشگاه به ارمغان آورد. به همین روی، دانشگاه‌ها و مراکز آموزش عالی به عنوان مراکزی راهبردی در نظر گرفته می‌شوند که رشد و توسعه پایدار جوامع مستقیماً به کمیت و کیفیت محصولات آنها وابسته می‌باشد (یمنی‌دوزی سرخابی و ترک‌زاده، ۱۳۸۸). همچنین مسائلی همچون ضعف استقلال و قدرت ابتکار در دانشگاه‌های ایران، مدرک‌گرایی، عرضه‌گرایی، بی‌تناسبی برنامه‌ها و آموزش‌های دانشگاهی با نیازهای واقعی جامعه و بازار کار و جهان زندگی، درماندگی آنها از

پرورش توانایی‌های تفکر انتقادی، خلاقیت و کارآفرینی، رشد کم از حداقل ضابطه معیارهای کیفی، موانع رشد و بالندگی هیأت علمی، عدم توسعه‌ی مطلوب همکاری‌های بین‌المللی و مانند آن از آثار و تبعات سیاست‌های آموزش عالی ما محسوب می‌شوند (فراستخواه، ۱۳۹۲).

توسعه، حرکتی به سوی یک حالت ارزشی است که ممکن است در یک ساختار اجتماعی بدست آید. هدف نهایی توسعه، بهبود سطح زندگی افراد جامعه از طریق کاهش فقر، بیکاری و نابرابری است (سیرز^۲، ۱۹۶۹). پس اگر قبول کنیم که توسعه یعنی بهبود شرایط زندگی برای همگان، در این صورت توسعه به هر شکل و به هر نوع باید نیازهای اساسی آحاد ملت را برآورد (یونسکو، ۱۳۶۹). تغییر رویکرد در توسعه و توجه به انسان و طبیعت تعریف جدیدی را ارائه می‌دهد که به توسعه پایدار معروف است. در رویکرد توسعه پایدار علاوه بر اهمیت دادن به متغیرهای کمی اقتصادی، به جنبه‌های کیفی زندگی انسان نیز توجه می‌شود. از این رو امروزه دیگر ملاک سنجش پیشرفت کشور فقط توسعه اقتصادی نیست و سایر حوزه‌های مرتبط با انسان که حاصل شرایط اجتماعی- فرهنگی و اقتصادی جوامع است نیز توجه می‌شود. "توسعه پایدار" گستره نوینی است که در واپسین سال‌های قرن بیستم فرا راه بشر گشوده شد و از آن رو که انسان را محور قرار داده و بقای او را هدف گرفته بود، به زودی فراگیر شد و بشر را شیفته خود کرد. بسیاری توسعه پایدار را متکی بر سه رکن اساسی قلمداد می‌کنند که عبارتند از پایداری زیست محیطی، پایداری اقتصادی و پایداری اجتماعی (والس و جیکلیگ^۳، ۲۰۰۲). به اعتقاد دکتر قورچیان توسعه پایدار توسعه‌ای است که به بقای بشر و رفاه کامل و همه جانبه آن می‌نگرد. توسعه پایدار تمام زنجیره‌ها و فرآیندهای پویا و مداوم حفظ و بالندگی منابع انسانی، منابع طبیعی و نظام سخت افزاری جامعه در یک شکل تعاملی است که در صدد ایجاد تعامل بین حال و آینده، انسان و طبیعت و رفاه بین و درون نسل‌ها است و امروزه به مدد شاخص پیشرفت فناوری با عنایت ویژه به شاخص کسب و کار و شاخص دسترسی دیجیتال سنجدیده می‌شود (قورچیان، ۱۳۸۳).

اهداف سیاستی، فرآیند توسعه پایدار کشور را بهبود و عملکردها در این زمینه را افزایش دهند (قاضی نوری و همکاران، ۱۳۹۴). آلت باخ^۴ (۱۹۸۷) در مروری بر مسائل آموزش عالی در کشورهای جهان سوم چنین عنوان می‌کند که: "آموزش عالی در جهان سوم، نهاد بسیار مهمی را تشکیل می‌دهد، نه تنها به لحاظ اینکه تربیت نخبگان را بر عهده دارد و مبنایی را برای جامعه‌ای برخوردار از تکنولوژی مهیا می‌سازد، بلکه از این منظر که مهمترین نهاد فکری است که تاثیر بسیار گسترده‌ای بر فرهنگ، امور سیاسی و اقتصادی و ... دارد (سلطانی، ۱۳۹۰).

امروزه اعتقاد عمومی صاحب‌نظران برنامه‌ریزی آموزش عالی نیز بر این است که ضمن توجه به خصوصیات ویژه هر دانشگاه به عنوان یک سیستم اجتماعی باز (پیچیده)، کاربرد اصول اساسی برنامه‌ریزی آموزش عالی در سیاست‌گذاری، تعیین اهداف، بیان استراتژی‌ها، تصمیم‌گیری‌ها، پیش‌بینی‌ها، استفاده بهینه از منابع و امکانات انسانی، مالی، فیزیکی و اطلاعات و تدارک سیستم‌های ارزشیابی از ضرورت و اهمیت حیاتی برخوردار است و می‌تواند زمینه‌ساز کیفیت دانشگاه و محصولات آن و ایفای نقش بایسته و شایسته آن در توسعه ملی گردد. البته، این برنامه‌ریزی از آنجا که در راستای کارکردهای مختلف دانشگاه صورت می‌گیرد باید کلیت نظام دانشگاه را مورد توجه قرار دهد و توسعه دانشگاه را از زاویه این کلیت بررسی نماید (یمینی‌دوزی سرخابی و ترک‌زاده، ۱۳۸۸).

"اغلب دولت‌ها، سازمان‌های توسعه و نهادهای کمک‌کننده در سراسر جهان اذعان دارند که آموزش فرد در کیفیت زندگی او و نیز قابلیت تولید و اشتغال وی و همچنین رفاه اجتماعی و اقتصادی کشورها نقش اساسی دارد. در اجلاس جهانی آموزش که در سال ۲۰۰۰ در داکار (سنگال) برگزار شد، ۱۶۴ کشور متعهد شدند که آموزش پایه‌ی با کیفیت را برای کلیه مردمان خود حداکثر تا سال ۲۰۱۵ تامین کنند." (سو ویلیامز، ۱۳۹۲). با افزایش جمعیت جهان، مهندسان موظف‌اند همراه با بهبود نسبی استانداردهای زندگی در سرتاسر دنیا، بیش از هر زمان دیگر در استفاده از منابع طبیعی

دانشگاه‌ها و موسسات آموزش عالی به عنوان شاخص‌ترین نهاد علمی که به امر پردازش انسان‌ها اهتمام می‌ورزد، موتور محرکه و مغز متفکر جامعه بوده و سکندار حرکت به سمت توسعه پایدار می‌باشد (غنچی و همکاران، ۱۳۹۱). بر همین اساس، برخی مواجهه آموزش عالی با تغییرات زیاد در محیط داخلی و خارجی طی دهه‌های گذشته و لزوم پاسخ به چالش‌های در حال ظهوری نظیر افزایش تقاضا برای آموزش عالی، کاهش حمایت‌های مالی دولتی، پیشرفت سریع تکنولوژی، تغییرات جمعیتی، منسوخ شدن برنامه‌های دانشگاهی و نیاز برای رقابت با مدل‌های نوین آموزش عالی را تحت شرایطی که ماهیت یک دانشگاه جامع سنتی حفظ گردد، مطرح نموده‌اند. در نتیجه تعداد زیادی از دانشگاه‌ها سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی، جهت توسعه پایدار را به عنوان ابزاری برای ایجاد سود، تغییرات استراتژیک، سازگاری با تغییرات محیطی سریع و ... بکار گرفتند (سلطانی، ۱۳۹۰). چرا که، موسسات آموزش عالی از یک سو به عنوان حافظ و انتقال‌دهنده میراث فرهنگی و ارزش‌های حاکم بر جامعه‌اند و از سوی دیگر پاسخگوی نیازهای اجتماعی برای کسب، اشاعه و توسعه دانش و فناوری می‌باشند. "دانشگاه‌ها و مراکز علمی و آموزشی به دلیل نقش علمی و پیشرو آنها به عنوان نهاد پرچمدار رشد و توسعه علمی، فرهنگی، اقتصادی، اجتماعی و سیاسی جوامع بشری، از آغاز شکل‌گیری از اهمیت خاصی برخوردار بوده‌اند". از این‌رو سیاست‌های آنها همواره مورد توجه خاص دولت‌ها و ملت‌ها بوده است (قادری، ۱۳۹۰). دولت‌ها به عنوان پرچمداران سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی، نقش اساسی و جایگاهی خاص در مطالعات توسعه به خود اختصاص می‌دهند. توسعه مجموعه‌ای از تحولات فکری، فرهنگی، سیاسی، اقتصادی و اجتماعی است که به گسترش توانایی‌ها و ظرفیت‌های کلی یک جامعه در همه ابعاد آن منجر شده و همه جوانب زندگی فردی و اجتماعی انسان را شامل می‌شود. نهادهای سیاست‌گذار در حوزه آموزش عالی نیز در تلاش هستند تا با برقراری مکانیزم‌های سیاستی و حمایتی، تدوین اهداف سیاستی در حوزه نظام آموزش عالی و شناساندن گروه‌های مشخص مورد هدف در

صدور مجوز برای دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی و تحقیقاتی دولتی جهت جذب دانشجوی مازاد بر سهمیه آموزش رایگان و ایجاد ظرفیت‌های جدید در این خصوص با دریافت هزینه‌های تحصیلی از دانشجویان، حمایت از شکل‌گیری و توسعه مؤسسات آموزش عالی غیردولتی، مبتنی بر اهداف و ارزش‌های نقشه جامع علمی کشور، توانمندسازی بخش غیردولتی جهت مشارکت در تولید علم و فناوری اشاره نمود (گلدسته و همکاران، ۱۳۹۴).

لذا می‌توان گفت دانشگاه‌ها، به عنوان بارزترین نمود سرمایه‌گذاری نیروی انسانی، نقش اصلی در تربیت و تامین نیروی انسانی کارآمد جامعه برعهده دارند. آموزش عالی که سهم قابل توجهی از بودجه کشور را به خود اختصاص می‌دهند، نقشی تعیین‌کننده در ابعاد گوناگون اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و سیاسی جامعه در جهت توسعه پایدار دارند. از این‌رو، اطمینان از کیفیت مطلوب عملکرد آنها با توجه به سیاست‌های اتخاذ شده و بررسی این سیاست‌ها جهت جلوگیری از هدر رفتن سرمایه‌های انسانی و مادی و نیز نقش و تاثیر در همه حوزه‌ها برای تحقق توسعه پایدار دارای اهمیت می‌باشد.

سید ابراهیم‌راد و همکاران (۱۳۹۶) در مقاله با عنوان "طراحی مدل دانشگاه پایدار، مبتنی بر مطالعات صورت گرفته در ایران" به مطالعه نظام‌مند و سنتزپژوهی بر الگوهای نظری و پژوهش‌های صورت گرفته در ایران با موضوع دانشگاه پایدار به منظور تلخیص، طبقه‌بندی و تلفیق مؤلفه‌های آن پرداختند. پژوهش آنها از نظر هدف، کاربردی با رویکرد کیفی و راهبرد آن، سنتزپژوهی بود. بدین منظور، تعداد ۱۵ مقاله داخلی، بررسی و برای جمع‌آوری و تحلیل داده‌ها، از روش تحلیل محتوای کیفی استقرایی مبتنی بر کدگذاری باز، محوری و انتخابی، به وسیله نرم افزار NVivo-۱۰ استفاده شد. پس از کدگذاری، ۲۰۳ مؤلفه دانشگاه پایدار در ۲۵ مقوله و هشت بعد سازماندهی شدند. ابعاد به ترتیب نزولی تعداد ارجاع و منابع عبارتند از: مدیریت زیست‌محیطی فضای دانشگاهی؛ آموزش پایدار؛ مشارکت‌کنندگان؛ مدیریت پایدار؛ سرمایه اجتماعی؛ پژوهش پایدار؛ نظارت، ارزیابی و گزارش‌دهی؛ اداری و مالی. نتایج حاصل از پژوهش نشان داد در الگوهای داخلی ارائه شده برای دانشگاه پایدار، به بعد

محدود جهان برای تأمین نیازهای رو به افزایش انسان‌ها دقت به خرج دهند. برای مثال، به منظور احتراز از آسیب به سیستم بقای حیات در روی زمین، به مهندسان توصیه می‌شود در ابداع روش‌هایی برای تولید انرژی بدون کربن، طراحی ساختمان‌هایی با استفاده از مصالح محلی و قابل بازیافت و عرضه خودروهای سریع‌تر و ایمن‌تر بدون استفاده از سوخت‌های فسیلی به بازار، اهتمام شایسته‌ای از خود نشان دهند. چنین چالش‌هایی آموزش و تربیت مهندسان را در مرکز توجه توسعه پایدار قرار داده و آموزش‌های نوین مهندسی را در سرتاسر جهان ضروری ساخته است (داویسون^۵، ۲۰۱۰).

بالدرستون^۶ (۲۰۰۰) بر این اعتقاد است که آموزش عالی به عنوان اصلی‌ترین نهاد توسعه‌دهنده منابع انسانی، در مسیر دستیابی به توسعه پایدار مبتنی بر ملاحظات جهانی شدن، نقش حساسی را بر عهده دارد (کرمی و همکاران، ۱۳۹۱). امروزه رویکرد بین‌المللی و جهانی شدن آموزش عالی به صورت یک رویکرد غالب در آمده است و نسل جدیدی از دانشگاه‌ها ظهور کرده است که انتظاراتی جدید از آن در توسعه پایدار به ویژه در ابعاد انسانی، فرهنگی، اقتصادی، اجتماعی و تکنولوژی می‌رود. ظهور جامعه هوشمند و حاکمیت فرهنگ شبکه‌ای و تجلی دانشگاه‌های نسل جدید، از یکسو اهداف و ماموریت‌های جدیدی را برای دانشگاه‌ها ترسیم نموده است. از سوی دیگر دست‌اندرکاران آموزش عالی نیازمند نگرشی هستند که به همه ابعاد توجه نموده و جای ساده‌سازی و تقلیل‌گرایی امور، به درک و فهم مسایل جهت تبیین، پیش‌بینی و حتی کنترل پدیده‌های آموزشی عالی بپردازند، چرا که برداشت سطحی و سنتی از نهاد آموزش عالی معاصر، به اتخاذ راهکارهای غیرمنطقی و کوتاه‌نگرانه منجر خواهد شد از این رو دستیابی به دیدگاهی جامع، عمیق و منعطف و پویا و سیستمی، نیازمند سیاستگذاری صحیح جهت برنامه‌ریزی راهبردی نظام آموزشی عالی می‌باشد (هالیس^۷، ۲۰۱۴).

در اسناد بالادستی کشور مانند سند چشم‌انداز، نقشه جامع علمی و همچنین برنامه‌های پنج ساله توسعه کشور، به منظور پاسخ‌گویی به تقاضای آموزش عالی راهبردهایی مصوب گردیده که به عنوان نمونه می‌توان به

آموزش عالی در مدیریت محیط‌زیست نظیر سازمان-حفاظت محیط‌زیست مورد بررسی قرار گیرد و سپس به روش‌شناسی تدوین الگوی مدیریتی توسعه پایدار آموزش محیط‌زیست برای عموم مردم و به خصوص نسل جوان کشور پرداخته شود. آموزش عالی به دلیل ضریب تاثیر بسیار بالای خود در آگاهی‌بخشی و ارتقای قابلیت‌های مورد نیاز افراد جامعه، ظرفیت لازم برای آغاز جنبش توسعه پایدار را دارد. هدف از این مطالعه بررسی نقش دانشگاه‌ها در آموزش محیط‌زیست برای توسعه پایدار است. در این مطالعه، مفهوم آموزش محیط‌زیست، نقش سیستم‌های آموزشی به ویژه دانشگاه‌ها در آموزش محیط‌زیست، رویکردهای آموزشی مورد نیاز و قابلیت‌های توسعه پایدار بررسی و در نهایت، توصیه‌هایی برای نهادینه نمودن توسعه پایدار ارائه شده است.

واکی و همکاران (۲۰۱۸) در پژوهشی تحت عنوان "نقش دانشگاه در توسعه پایدار: فعال کردن دانش‌پژوهان کارآفرینی به عنوان عاملان تغییر" به بررسی نقش دانشگاه‌ها (کارآفرینی) به عنوان عاملی در توسعه اقتصادی منطقه‌ای پرداختند. آنها با استفاده از روش‌های کیفی و بر اساس نگرش‌های سازمانی به تغییرات پایدار، نشان دادند که چگونه زمانی که با فقر و آلودگی ناخوشایند در شرایط محلی مواجه می‌شویم یک دانشگاه کارآفرینی می‌تواند باعث ایجاد یک دیدگاه پایدار به موجب تغییرات سازمانی شود، آنها همچنین نشان دادند که چگونه رهبری محوطه دانشگاه، یک برنامه آموزشی و تحقیق جامع و مشارکت دانشجویان می‌تواند اثرات محلی در کوتاه‌مدت داشته باشند. این مطالعه به منظور توصیف دانشگاه‌های کارآفرینی، به عنوان اولین دانشگاه‌های ارائه‌دهنده تغییرات پایدار از طریق آموزش و پژوهش، و نه از طریق فعالیت‌های تجاری سنتی و به ویژه در کشورهای در حال توسعه است.

دامسیوونس^۸ (۲۰۱۴) در مقاله‌ای تحت عنوان "تأثیر سیاست آموزشی در توسعه اقتصادی کشور" نشان داد که رفاه اجتماعی و رشد آینده بستگی به تمرکز دانش در صنعت و خدمات است. بیشتر شغل‌ها نیز به کیفیت آموزش نیاز دارند. وی سرانجام با تحلیل سرمایه انسانی به عنوان یکی از عوامل تولید نشان داد که افراد از طریق

اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی توسعه پایدار در مقابل بعد زیست‌محیطی کمتر توجه شده است. لزوم توجه بیشتر به حوزه‌های اجتماعی، پژوهش، نظارت و ارزیابی و اداری و مالی در خصوص پایداری دانشگاه‌ها، در کنار توجه به مدیریت زیست‌محیطی فضای دانشگاهی، آموزش پایدار، مشارکت‌کنندگان و مدیریت پایدار تأکید می‌شود. طراحی الگویی جامع و کل‌نگر در خصوص پایداری دانشگاه توسط هر یک از دانشگاه‌های بزرگ کشور، مطابق با فرهنگ ایران اسلامی و متناسب با توانایی‌ها و مأموریت‌های آنها توصیه شد.

صدیقی خویدک، خانی (۱۳۹۴) در مقاله‌ای تحت عنوان «بررسی نقش آموزش در توسعه پایدار ایران» به بررسی نقش آموزش در توسعه پایدار ایران با استفاده از روش توصیفی-کتابخانه‌ای پرداخت. با استناد به پژوهش‌های سازمان بین‌المللی یونسکو و سازمان ملی یونسکو در خصوص نقش آموزش در توسعه پایدار نتیجه‌گیری شد که نقش آموزش برای یک برنامه پایدار آینده عبارت است از آن آموزشی که توسعه حرفه‌ای معلمان، دانش‌آموزان، برنامه‌نویسان برنامه‌درسی، سیاستگذاران آموزشی و نویسندگان مواد آموزشی را به همراه داشته باشد، به طوری که درک کودکان و جوانان را نسبت به احساس مسئولیت در قبال محیط‌زیست و نسل‌های آینده و روحیه خوش‌بینی و امید برای زندگی با کیفیت و نیز نهایتاً آینده‌ی پایدار را افزایش دهد.

جعفری‌منش و شعبانلی (۱۳۹۳) به بررسی نقش دانشگاه در آموزش محیط‌زیست و توسعه پایدار پرداختند. یکی از مسائل بسیار مهم جهان معاصر به خصوص پس از دهه ۱۹۷۰ که مورد توجه جدی قرار گرفته، محیط‌زیست و مسائل مربوط به آن است. آموزش محیط‌زیست، بنیادی‌ترین شیوه در حفاظت محیط‌زیست بوده که هدف از آن، یافتن مناسب‌ترین و بهترین نظام و شیوه ارائه مطالب و نحوه فعالیت‌ها و اجرای ساختاری است که زمینه‌ساز ارتقا آگاهی‌های زیست‌محیطی در سطح جامعه می‌باشد تا از این طریق هر فرد جامعه، خود را از طریق احترام گذاشتن به طبیعت، مسئول در حفظ و حمایت از محیط‌زیست بداند. بر این اساس، در این تحقیق سعی شده است نقش نهادهای آموزشی نظیر

تشکیل‌دهنده و کوچک‌ترین واحدهای معنادار شکسته شدند، سپس کدها بازخوانی شدند تا بر اساس تشابه معنایی در مقولات اصلی جایگزین شوند. در این پژوهش مشارکت‌کنندگان به روش نمونه‌گیری هدفمند انتخاب شدند. نمونه‌گیری از میان متخصصان توسعه پایدار در حوزه آموزش عالی انتخاب و تا رسیدن به اشباع داده‌ها انجام شد. انتخاب مشارکت‌کنندگان با حداکثر تنوع سبب شد که اعتبار داده‌ها افزایش یابد. مشارکت‌کنندگان افراد صاحب اطلاع در گروه‌های مختلف اعم از مدیران و مسئولان دانشگاه‌ها، مدیران منتخب سازمان‌ها و نهادهای ذیربط می‌باشند که هم در دانشگاه و هم در توسعه پایدار دارای تجربه علمی و پژوهشی بودند. این مطالعه با مشارکت ۱۰ صاحب‌نظر انجام شد. ملاک انتخاب اشراف و تخصص موضوعی مشارکت‌کنندگان بود. محورهای مصاحبه نقش آموزش عالی به‌ویژه دانشگاه‌ها در ابعاد توسعه پایدار (اقتصادی، اجتماعی، سیاسی، فرهنگ، زیست‌محیطی و تکنولوژیکی) بود. جمع‌آوری اطلاعات از طریق مصاحبه‌های چهره به چهره و به شکل نیمه ساختارمند انجام شد. مدت زمان هر مصاحبه بین ۳۰-۴۵ دقیقه بود. با رضایت آگاهانه از مشارکت‌کنندگان مصاحبه‌ها به صورت دیجیتالی ضبط شد. با هر مشارکت‌کننده یک بار مصاحبه شد.

یافته‌های پژوهش

در پژوهش حاضر حوزه‌های اثرگذار دانشگاهی شناسایی شده در ۶ گروه اساسی شامل آموزش، پژوهش، خدمات، نوآوری‌های فناورانه، فرهنگ‌سازی و مدیریت طبقه‌بندی شد.

دانش جمع‌آوری شده به افزایش تولید کمک می‌کنند. از دیدگاه وی، پژوهش، فناوری و کلیه عوامل افزایش‌دهنده تولید از دیگر موضوعات مهمی هستند که از آموزش عالی تأثیر می‌پذیرند و در پایان نتیجه گرفت که سیاست‌های آموزشی اروپا با رشد اقتصادی رابطه مثبت و مستقیم دارد.

نتایج پژوهش‌ها نشان دهنده این واقعیت است که، بین دانشگاه و توسعه پایدار رابطه‌ی همسویی برقرار است، در این راستا آموزش عالی باید ضمن شناسایی مولفه‌های دانشگاه پایدار در کشورهای توسعه یافته و در حال توسعه، متناسب با بافت نظام کشور و توسعه کلیه عوامل موثر در بهبود شرایط زیست محیطی، یعنی عوامل اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و سیاسی جامعه را مورد تأکید قرار دهد تا بتوانند به عنوان یک دانشگاه پایدار در عرصه جهانی حضوری سبز داشته باشد. پارادایم پایداری و توسعه پایداری نتایج ناشی از اجرای طرح در نسل کنونی و نسل‌های بعدی است، یعنی پایداری باید تصویری روشن از وضع آینده ارائه دهد زیرا یکی از اهداف آن سنجش پیشرفت در دستیابی به برابری بین نسلی و درون نسلی است.

در نهایت این پژوهش مترصد است که حوزه‌ها و ابعاد اثرگذار دانشگاهی بر توسعه پایدار را از نگاه متخصصان تعلیم و تربیت جویا شود. لذا به دنبال پاسخ به این پرسش بود: حوزه‌ها و ابعاد اثرگذار دانشگاهی بر توسعه پایدار کدامند؟

روش پژوهش

مطالعه حاضر یک مطالعه کیفی است که با استفاده از روش تحلیل محتوا انجام شد. این روش یکی از رویکردهای کیفی است و از جمله روش‌های تحلیل داده‌های کیفی نیز است. در این روش، داده‌های خام حاصل از پیام‌های گفتاری بر اساس استنباط صورت گرفته، معناسازی و مقوله‌بندی شد. مقولات و طیف مفهومی از متن داده‌ها استخراج شد. تحلیل داده‌ها همزمان با جمع‌آوری اطلاعات انجام شد. متن پیاده شده مصاحبه‌ها پس از چندین بار مرور، به واحدهای معنایی

جدول ۱- طیف‌های مفهومی زیرمجموعه مقوله حوزه اثرگذار آموزش دانشگاهی

۱	تدوین و اجرای برنامه‌های درسی دوست‌دار محیط زیست	آموزش
۲	ارتقاء سطح دانش، مهارت‌ها و نگرش‌های نیروی کار فعلی	
۳	پرورش نیروی کار آینده متناسب با نیازهای توسعه‌ای آینده	
۴	ایجاد صلاحیت‌های کارآفرینانه (دانش، مهارت و نگرش) برای ایجاد اشتغال پایدار و درآمدزایی	
۵	پرورش تفکر انتقادی و حل مساله در افراد	
۶	تقویت خودکارآمدی سیاسی افراد از طریق افزایش سواد سیاسی	
۷	ارتقای سطح سلامت جامعه از طریق ارتقای سطح سواد بهداشتی و سلامتی	
۸	تربیت رهبران سیاسی، اقتصادی و اجتماعی	
۹	ارتقای مستمر سواد زیست محیطی افراد	
۱۰	فقرزدایی از طریق ارتقای سطح سواد اقتصادی و توانمندسازی گروه‌های کم درآمد و محروم	
۱۱	تربیت شهروندان آگاه و مسئولیت‌پذیر	
۱۲	مشارکت دادن افراد درون صنعت در برنامه‌ریزی درسی و آموزشی	
۱۳	ارتقای صلاحیت‌های اجتماعی افراد	
۱۴	آموزش حقوق شهروندی	
۱۵	ارائه آموزش‌های حرفه‌ای و شغلی به دانشجویان برای افزایش ضریب اشتغال در آینده	
۱۶	کمک به افزایش انسجام اجتماعی از طریق برنامه‌های درسی آشکار و پنهان	
۱۷	افزایش بهره‌وری از طریق تشکیل و ارتقای سرمایه انسانی کشور	
۱۸	گنجاندن مباحث حقوق بشر، توسعه اجتماعی و دموکراسی در برنامه‌های درسی پنهان و آشکار دانشگاه	
۱۹	بازنگری و تجدیدنظر در برنامه‌های درسی بر اساس نیازهای روز جامعه	
۲۰	آموزش به سازمان‌ها در زمینه حفظ پایداری و توسعه پایدار	
۲۱	تدوین و اجرای برنامه‌های آموزشی برای ارتقای صلاحیت‌های پایداری به عموم افراد جامعه	
۲۲	آموزش حقوق و مسئولیت‌های فردی و اجتماعی به افراد برای ورود به جامعه مرم‌سالار	
۲۳	ایجاد سواد رسانه‌ای برای ارزیابی و استفاده بهینه از اطلاعات در عصر دیجیتال	
۲۴	کمک به تحرک اجتماعی از طریق افزایش سطح تحصیلات	
۲۵	جامعه‌پذیری سیاسی و اجتماعی و فرهنگی دانشجویان	
۲۶	اجرای فعالیت‌های فوق‌برنامه مثل تشکیل انجمن‌ها، شرکت در اردوها جهت تمرین مهارت‌های جامعه دموکراتیک	
۲۷	اتخاذ رویکرد یادگیری خدمت‌محور و پروژه‌ای به عنوان بخش لاینفک برنامه‌های آموزشی	

برخی از نظرات مشارکت‌کنندگان مرتبط با مقوله شناسایی شده

دانشگاه علاوه بر تولید دانش و آموزش و پژوهش، نقش و کارکرد تاثیرگذاری به‌عنوان عقل منفصل و نقاد جامعه دارد که باید آن را شناخت و در خدمت ایجاد یک نظام اجتماعی آزاد، عادلانه، اخلاقی و در عین حال رو به پیشرفت‌های همه جانبه قرار داد. دانشگاه یکی از مهم‌ترین نهادهای تولید معرفت است که با حساسیت نسبت به مسائل جامعه سیاسی، جامعه مدنی و جامعه اخلاقی می‌تواند سهم موثری در توصیف و تبیین آنها داشته باشد.

توسعه با بحث‌های رشد شروع شد. در پارادایم رشد، آموزش نقش ابزاری دارد چون رشد کمی است و بیشتر به دنبال افزایش درآمد است، بنابراین اینجا خیلی به آموزش نپرداختند، البته در مورد محیط زیست هم چیزی نگفتند و فقط گفته‌اند که آموزش ابزاری برای ارتقای درآمد است و روی تربیت نیروی کار بویژه برای بازار کار تأکید کرده‌اند. بعد از رشد با توسعه سر و کار داریم و نگاه بهتری نسبت به آموزش دارد و در آن بحث سرمایه انسانی، مهارت و دانش مطرح است. اینجا آموزش هم ارزش ابزاری دارد و هم ارزش ذاتی. آموزش عالی در واقع مولد سرمایه انسانی در پارادایم توسعه است. در نهایت بحث توسعه پایدار مطرح است. یعنی جوامع،

نگاه کند و تمام تلاش خود را برای مقابله با خودکامگی و برقراری دموکراسی را در اولویت قرار می‌دهد.

آموزش عالی باید نقش مهم‌تری در خدمت به جامعه ایفا کند و به ویژه بر فعالیت‌هایش در زمینه فقرزدایی، از میان برداشتن تعصب، خشونت، بی‌سوادی، گرسنگی، فساد و بیماری افزایش دهد که عمدتاً از طریق رویکرد میان رشته‌ای و فرارشته‌ای در قبال تحلیل مسایل و مشکلات صورت می‌گیرد.

آموزش عالی باید سهم خود را در توسعه تمامی نظام آموزشی از طریق گسترش آموزش مدرسان، برنامه و محتوای درسی و پژوهش افزایش دهد.

در سال‌های اخیر توجه به اقتصاد سبز بار دیگر پررنگ شده است، اقتصاد سبز به بهینه‌سازی زیست بشر و عدالت اجتماعی می‌پردازد و کمبودهای زیست بوم را کاهش می‌دهد. از سوی دیگر اقتصاد سبز به مفاهیم کلیدی همچون فقرزدایی، حقوق شهروندی، اخلاقیات، مردم‌سالاری، حکمرانی بر اساس عدالت و امنیت، تنوع فرهنگی و حفاظت از محیط‌زیست و تنوع زیستی تاکید دارد.

به طور کلی می‌توان گفت که نقش دانشگاه‌ها در توسعه پایدار تشکیل منابع انسانی شایسته، تولید دانش جدید، ساخت شهروند سازمانی است.

روابط سیستم‌های انسانی و اکوسیستم‌ها باید طوری مدیریت و تنظیم شود که فشار هم روی انسان و هم روی اکوسیستم‌های بیرونی کم شود. علم هم در بحث توسعه پایدار مهم است. کلید توسعه پایدار دانش است.

نسل جدیدی از رهبران را باید در دانشگاه تربیت کنیم که مفاهیم پایداری را می‌شناسند، سواد پایداری دارند و به مقوله پایداری متعهد هستند. در مأموریت‌های دانشگاه بحث پایداری را بیاوریم. در مجامع جهانی مثل انجمن مدیران دانشگاه برای توسعه پایدار عضو شویم و ارتباط داشته باشیم. در دانشگاه‌ها اتاق‌های پایش و رصد ایجاد کنیم. پایداری هم شاخصی در رتبه‌بندی دانشگاه‌ها بشود و عملکرد دانشگاه‌ها را در این مورد همیشه منتشر کنیم.

دانشگاه به عنوان نهادی که متولی تربیت انسان‌ها، اعطای نقش اجتماعی به افراد و تولید سرمایه اجتماعی کشور است دارای نقش راهبردی برای هر جامعه‌ی روبه پیشرفتی است.

یک دانشگاه کارا و فعال که به آموزش متخصصان برای بازار کار می‌پردازد نیز نمایانگر جامعه‌ای است که بازار کار را مهم‌ترین عنصر زندگی اجتماعی می‌پندارد. دانشگاه باید به دانش از دریچه منشور حقوق شهروندان

جدول ۲- طیف‌های مفهومی زیرمجموعه مقوله حوزه اثرگذار پژوهش دانشگاهی

۱	مشارکت و همکاری دانشگاه در پروژه‌های اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جامعه پیرامونی	پژوهش
۲	تولید دانش در راستای توسعه اقتصادی-اجتماعی	
۳	جلب حمایت مالی از منابع خارجی برای اجرای پروژه‌های مرتبط با توسعه پایدار	
۴	تقویت آزادی علمی در راستای اجرای پروژه‌های توسعه پایدار	
۵	جهت‌دهی پژوهش‌های دانشجویی به سمت حل مسایل زیست محیطی، اجتماعی، اقتصادی و ...	
۶	تغییر نگاه به پژوهش برای درآمدزایی به پژوهش برای حل مسائل اجتماعی با تکیه بر حفظ منافع همگانی	
۷	هدایت پایان‌نامه‌های دانشجویی و طرح‌های درون دانشگاهی به سمت نیازهای جامعه	
۸	نظریه‌پردازی در راستای توسعه پایدار	
۹	برگزاری سمینارها و کنفرانس‌های علمی و تخصصی با موضوع توسعه پایدار	
۱۰	اجرای پژوهش‌های مشترک بین دانشگاه و صنعت بر اساس نیازهای حال و آینده	

دلایل مهم در رشد سطح اقتصادی و اقتدار کشورها است. نقش پژوهش در توسعه کشور ضروری بوده و ارزش افزوده مرتبط با پژوهش‌های علمی و کاربردی تولید ثروت از علم است.

برخی از نظرات مشارکت‌کنندگان مرتبط با مقوله شناسایی شده

پژوهش ضامن پیشرفت و رکن اصلی توسعه پایدار در هر کشور به شمار می‌آید. دانش محصول پژوهش بوده و از

و اقتصادی کشور است. توسعه کشور با میزان انجام فعالیت های پژوهشی و فناوری در جامعه ارتباط مستقیم داشته و همواره کشورهایی در فعالیت های تولیدی و صنعتی موفق هستند که به تحقیقات و پژوهش های کاربردی توجه ویژه دارند.

کار روی پایان‌نامه‌هایی که روی موضوعات مورد علاقه دانشگاه و صنعت کار می‌کنند رو به افزایش است و جنبه مهم دیگر روابط دانشگاه-تجارت به شمار می‌آیند. قراردادهای تجاری نیز رو به افزایش اند و تا حد زیادی بستگی به ظرفیت دانشگاه، منابع و فرصت‌های ورود به بازار پژوهش دارند.

دانشگاه‌ها باید زمینه‌ای برای انجام پژوهش توسط دانشجویان در راستای نیازهای حال و آینده کشور و نیازهای صنعت و سازمان‌ها و بازار فراهم آورند و دانشجویان را تشویق به انجام تحقیق نمایند. برگزاری سمینارها و کنفرانس‌های علمی و تخصصی با موضوع توسعه پایدار نیز دارای اهمیت است.

دانشگاه‌ها باید به‌عنوان مکان‌های تحقیق و مطالعه برای توسعه پایدار تلاش کنند. آموزش عالی باید بتواند بهترین راه بهره‌برداری از منابع و امکانات محدود را کسب کند.

باید در کنار دریافت مدرک علمی، پژوهش‌های انجام شده کاربردی، متناسب با نیاز جامعه و در راستای رفع مشکلات کشور انجام شود. به هر حال، روابط میان دانشگاه و صنعت با اقتصاد ارتباط دارد و بیانگر ناهماهنگی‌های واقعی و ظاهری میان علوم دانشگاهی و بازار کار است.

دانشگاه‌ها می‌توانند توافق‌نامه‌هایی که موضع طرفین را به هم نزدیک می‌کنند و زیربنای تجارب کاری و مطالعاتی دانشجویان با مؤسسات گوناگون جامعه تنظیم کنند، بدین معنا که در پروژه‌های اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جامعه نقش اساسی را بر عهده گیرند.

فعالیت‌های پژوهشی، منبع اصلی تولید اطلاعات و دانش جدید است و مهم‌ترین عامل برای رسیدن به توسعه همه‌جانبه و متوازن، داشتن یک جامعه دانش‌محور است که منابع خود را برای تولید دانش و صدور آن صرف کند. پژوهش یکی از محورهای مهمی است که ضامن پیشرفت و توسعه پایدار در هر کشور به شمار می‌آید و به همین دلیل است که نخستین مأموریت دانشگاه‌ها همچون سایر نهادهای علمی دیگر، ایجاد بستر مناسب برای جویندگان علم برای بروز و ظهور خلاقیت‌ها، ارتقای سطح کیفی و کمی فعالیت‌های پژوهشی و در نهایت به‌کارگیری نتایج تحقیقات در فرآیندهای توسعه صنعتی

جدول ۳- طیف‌های مفهومی زیرمجموعه مقوله حوزه اثرگذار خدمات دانشگاهی

ارائه خدمات مشاوره‌ای به سازمان‌ها در راستای ارتقای نقش آنها در توسعه پایدار	۱	خدمات
ارائه خدمات مشاوره‌ای به صنعت در راستای توسعه صنعت و توسعه اقتصادی کشور	۲	
معرفی صاحبان اندیشه و متخصص دانشگاهی به صنعت	۳	
همکاری‌های بین دانشگاهی در راستای تحقق اهداف توسعه پایدار	۴	
اختصاص بخشی از حجم کاری اعضای هیات علمی به حضور در صنعت در راستای توسعه صنعتی پایدار	۵	
تحلیل و نقد مسایل سیاسی در دانشگاه در جهت توسعه سیاسی کشور	۶	
ارائه خدمات مشاوره‌ای به نهادهای سیاستگذار توسط دانشگاهیان	۷	
فروش حق امتیاز به صنعت	۸	
راه‌اندازی شرکت‌های دانش‌بنیان توسط دانشگاهیان	۹	
ایجاد فضای امن برای بحث آزاد و باز در مورد سیاست‌های جاری کشور	۱۰	
به وجود آوردن رفاه جامعه از طریق افزایش تولیدات علمی	۱۱	

برخی از نظرات مشارکت‌کنندگان مرتبط با مقوله شناسایی شده

دانشگاه‌ها همواره برای بهره‌مندشدن از ظرفیت‌های صنعت و کمک به توسعه این بخش خواهان برقراری ارتباط با جامعه و واحدهای تولیدی هستند و این ارتباط اکنون تا حدودی به دلیل حضور دانش‌آموختگان این نهادها در جامعه و صنعت برقرار شده است. دانشگاه‌ها افرادی تحویل می‌دهند که خلاقیت، اعتماد به نفس دارند و نوع آموزش‌شان بدین شکل است که کسانی را تربیت کنند که بتوانند در صنعت نقش داشته باشند. همچنین دانشگاه‌ها باید دانش‌آموختگان و اساتید خود را جهت

مشاوره و انجام پروژه‌ها و یا کمک در انجام پروژه‌ها به بخش صنعت و سازمان‌ها معرفی کرده و همکاری لازم را جهت رشد و توسعه کشور با سازمان‌ها و بخش صنعت کشور مبذول دارند.

متأسفانه امروزه در دانشگاه‌های کشور امکان بحث و ارائه نظرات دانشجویان در مورد مسایل کشور اعم از سیاسی، اقتصادی و ... داده نمی‌شود و به عبارت بهتر دانشجویان احساس اعتماد و اطمینان جهت ارائه نظرات در مورد مسایل مختلف جامعه ندارند و نوعی ترس از عدم امنیت در آنها وجود دارد.

جدول ۴- طیف‌های مفهومی زیرمجموعه مقوله حوزه اثرگذار فناوری‌های نوآورانه دانشگاهی

۱	ایجاد جامعه‌ای هوشمند از نظر تکنولوژی	فناوری‌های نوآورانه
۲	تأسیس پارک‌های تحقیقاتی و تکنولوژیک وابسته به دانشگاه‌ها	
۳	ایجاد مراکز رشد برای حمایت از ایده‌های جدید	
۴	اشاعه ارزش‌های جدید علم و فناوری مورد نیاز جامعه	
۵	گسترش مرزهای دانش و فناوری	
۶	ایجاد یک اکولوژی نوآوری در دانشگاه	
۷	تولید فناوری‌های جدید در راستای حل مشکلات اجتماعی و اقتصادی	
۸	درآمدزایی از طریق فعالیت‌های نوآورانه و کارآفرینانه	
۹	تمرکز بر نوآوری و کارآفرینی در حوزه‌های اجتماعی و فرهنگی	
۱۰	تولید و انتقال شیوه‌های جدید تولید به صنعت	
۱۱	انتقال دانش جدید و نوآوری‌های خلق شده دانشگاه به صنعت	

برخی از نظرات مشارکت‌کنندگان مرتبط با مقوله شناسایی شده

دانشگاه نسل سوم که اخیراً در جوامع توسعه یافته مطرح است همان دانشگاه‌های مبتنی بر کارآفرینی، خلاقیت و نوآوری است. برخی‌ها در ایران فکر می‌کنند که معنای تجارت و رفتن به سمت آن، این است که دانشگاه تبدیل به بنگاه تجاری شود حال آنکه منظور ما این نیست که دانشگاه به یک مرکز تجاری تبدیل بشود و استاد، تاجر شود بلکه به این معناست که دانشگاه مرکزی مبتنی بر خلاقیت و نوآوری بشود و صرفاً مسئله‌اش، آموزش نباشد و مبنای دانشجویان از رفتن به دانشگاه صرفاً یادگیری نباشد بلکه اثربخشی در جامعه یک رکن اساسی این نوع دانشگاه خواهد بود.

دانشگاه‌ها، مراکز پژوهشی و ... هم از لحاظ نظام برنامه‌ریزی و آموزشی هم از لحاظ زیرساختی و هم از لحاظ ارکان و جهت‌گیری مجموعه، باید به سمتی بروند که خروجی‌شان افرادی بشود که علاوه بر کسب مهارت، توان خلاقیت و زاینده‌گی هم داشته باشند. دانشجویان بتوانند زایش ایده داشته باشند و صنعت را اداره کنند. فضای موجود این است که دانشگاه‌های ما تاکنون بیشتر آموزش و پژوهش محور بودند اما در این چند سال اخیر ما سعی کردیم با ایجاد مراکزی مثل مرکز رشد، مرکز نوآوری، مرکز کارآفرینی، پارک‌های علم و فناوری و ... درون دانشگاه‌ها، به سمت دانشگاه کارآفرین برویم. در این فرآیند سعی کردیم تحقیق و توسعه صنعت را به درون دانشگاه‌ها وارد کنیم.

در این دوره، دانشگاه‌ها در راستای ارتقای مسئولیت اجتماعی وظیفه یافتند در ثروت آفرینی، کارآفرینی و کاربردی نمودن علوم نقش ایفا کنند.

امروزه با توجه به حجم بالای فارغ‌التحصیلان دانشگاهی، امکان اشتغال مدیریتی و پشت‌میزی نیست؛ بنابراین افراد باید در حین تحصیل در دانشگاه، مقوله کارآفرینی را در ذهن خود جا دهند و خود را آماده کنند تا بعد از پایان تحصیل، کارآفرین شوند.

یک نوع نوظهور و مهم ارتباط، ایجاد مؤسسات ابتکاری است. بسیاری از مؤسسات آموزش عالی، از جمله نهادهای تحت مطالعه، ساختارهای خاصی همچون مراکز ابداعات و کانون‌های پرورش ابتکارات و یا برنامه‌های معین ایجاد روحیه ابتکار را بنیان کرده‌اند.

دانشگاه‌ها در کنار آموزش و پژوهش، موضوع کارآفرینی را نیز به عنوان رسالت خود در نظر داشتند تا جایی که از آنها به عنوان دانشگاه کارآفرین یاد می‌کنند.

جدول ۵- طیف‌های مفهومی زیرمجموعه مقوله حوزه اثرگذار فرهنگ‌سازی دانشگاهی

۱	حفظ و انتقال عناصر مطلوب میراث فرهنگی	فرهنگ‌سازی
۲	ارتقای فرهنگ جامعه از طریق تقویت نگرش علمی در دانشجویان	
۳	تقویت دانشگاه به عنوان الگوی نقش استفاده بهینه از منابع طبیعی	
۴	ایجاد فرهنگ کار و کارآفرینی	
۵	ترویج فرهنگ شایسته‌سالاری	
۶	ارزش‌سنجی میراث فرهنگی	
۷	توسعه میراث فرهنگی	
۸	ایجاد فرهنگ پاسخگویی و مسئولیت‌پذیری در دانشجویان	
۹	ایجاد فرهنگ بهبود مستمر و کیفیت‌گرایی در دانشجویان و کارکنان	
۱۰	ایجاد فرهنگ خدمت و خدمت‌محوری در دانشجویان و کارکنان	
۱۱	ایجاد فرهنگ مشارکت و تقویت سرمایه اجتماعی در دانشجویان	
۱۲	آموزش آداب و رسوم شبکه‌ای و ایجاد فرهنگ شبکه‌ای	

از جمله مواردی که آموزش و پرورش و به خصوص آموزش عالی می‌تواند به توسعه فرهنگی کمک کند و در توسعه فرهنگی موثر باشد، حاکم شدن نگرش علمی هر فرهنگ جامعه، فرهنگ‌پذیری، نظم‌پذیری جمعی، مسئولیت‌پذیری و خردگرایی مثبت است.

دانشگاه‌ها از یک سو باید حافظ ارزش‌ها و سنت‌های فرهنگی جامعه و از سوی دیگر، ملتزم به اشاعه ارزش‌های جدید و علم و فناوری مورد نیاز جامعه باشند، دانشگاه باید توان آشتی دادن این دو مولفه را با هم داشته باشد؛ در غیر صورت، دچار تعارض و بحران خواهد شد. ناگزیر، دانشگاه‌ها باید باورهای علمی را در فرهنگ جامعه ایجاد کنند و میراث کهن ایرانی را ضمن بازاندیشی و نقادی آن، در کنار آموزش و پژوهش، به نسل جوان دانشجو انتقال دهند و پیوندی راهگشا میان فرهنگ سنتی و فرهنگ جدید، ایجاد کنند.

برخی از نظرات مشارکت‌کنندگان مرتبط با مقوله شناسایی شده

مهمترین مشکل ما فرهنگ و نوع نگرش خود دانشگاهیان و افراد بیرون از دانشگاه به آن است. مثلاً یک استاد تا قبل از این حاضر نبود به دنبال ایجاد شرکت دانش‌بنیان و... باشد و صرفاً به دنبال ترجمه کتاب و... بود اما امروزه اساتید ما سعی دارند اولاً یک مقاله در طراز بین‌المللی بنویسند. ثانیاً ثبت اختراع داشته باشند و ثالثاً با صنعت، همکاری داشته باشند. این یعنی اساتید ما به سمت کارآفرینی و نگاه اثرگذار رفته‌اند. در اروپا و آمریکا، استاد باید برود از بیرون دانشگاه پروژه بگیرد تا به او دانشجوی دکترا بدهند و موقعیتش شغلی‌اش تثبیت شود.

فرهنگ زمینه‌ساز توسعه پایدار در تمامی عرصه‌های مختلف سیاسی، اجتماعی، علمی و... است و دانشگاه نقش بسیار مهمی در رشد و توسعه این مهم دارد.

جدول ۶- طیف‌های مفهومی زیرمجموعه مقوله حوزه اثرگذار مدیریت دانشگاهی

۱	تاسیس دفتر یا واحد توسعه پایدار در دانشگاه	مدیریت
۲	مشارکت ذی‌نفعان داخلی و بیرونی در تدوین و اجرای برنامه‌های توسعه پایدار	
۳	مسئولیت اجتماعی دانشگاه و پاسخگویی به ذی‌نفعان درونی و بیرونی	
۴	هدایت تلاش‌های توسعه پایدار در جامعه	
۵	تدوین و اجرای بسته‌های انگیزشی و تشویقی در جهت ترویج رفتارهای پایداری در تمام حوزه‌ها در دانشگاهیان	
۶	مدیریت شایسته در تخصیص امکانات و استفاده از پتانسیل‌ها و دانش علمی (شایسته‌سالاری)	
۷	تعامل سازنده و همکاری میان نهادی (با سایر نهادها برای تحقق اهداف توسعه)	
۸	تدوین و طراحی استراتژی‌ها و برنامه‌های راهبردی برای توسعه پایدار	
۹	تلفیق اهداف توسعه پایدار در برنامه‌های راهبردی و عملیاتی حوزه‌های مختلف دانشگاه	

برخی از نظرات مشارکت‌کنندگان مرتبط با مقوله شناسایی شده

بار مسئولیت و نقشی که رئوسای دانشگاه‌ها برای توسعه پایدار دارند بسیار کلیدی است. افرادی باید در توسعه پایدار یک دانشگاه درگیر شوند و رابطه بین دانشگاه و جامعه، و دانشگاه و بقیه سیستم آموزش را متناسب سازند. برای توسعه مسئولیت اجتماعی سازمان، مدیریت زمینه خوبی برای به اجرا در آوردن راهبردهای توسعه پایدار است.

مدیریت، نظارت بر ابعاد کار کارکنان است، که باید کارهایی را که بر عهده دارند انجام دهند؛ ما به توسعه پایدار نخواهیم رسید مگر اینکه گزینش مناسبی از افراد برای انجام کار بر طبق شایستگی‌هایی که دارند در نظر بگیریم.

مدیریت دانشگاه، می‌تواند شرایط و مکانیزم‌هایی را برای ایجاد انگیزه، ارزیابی و ارزش‌گذاری میزان یکپارچگی فعالیت‌ها و یا طراحی مجدد سازماندهی دانشگاه‌ها در راستای رویارویی با چالش توسعه پایدار از طریق فرموله کردن یا بازنگری در سیاست‌ها برقرار نماید.

دانشگاه نقش مشاور و تصمیم‌ساز، نقش مجری برنامه‌های سازمان‌ها و نقش سیاستگذار و تدوین‌کننده و برنامه‌ریزی‌کننده و رابط بین خود و جامعه اعم از سازمان‌ها و صنعت را باید ایفا کند.

در دانشگاه‌ها باید دفتر توسعه پایدار جهت جمع‌آوری اطلاعات و ایجاد ارتباط بین بخش‌های مختلف دولتی و خصوصی به منظور ایجاد توسعه پایدار در سطح کشوری؛ ترویج و تشویق دیدگاه‌های اقتصادی در بیت

مدیران، سیاستگذاران و برنامه‌ریزان کلان کشور معطوف به توسعه پایدار؛ بررسی آثار اقتصادی و تبعات سوء عوامل فرامرزی در حوزه های اقتصاد ملی و تعیین میزان خسارات وارده به عناصر محیط زیست، منابع طبیعی و کشاورز، ایجاد روابط بین‌الملل و شرکت در پروتکل‌های جهانی به سبب ایجاد ارتباط و شرکت در فعالیت‌های بین‌المللی در جهت رسیدن به توسعه پایدار؛ جمع‌آوری و بررسی ایده‌های سازنده در جهت ارائه راهکار برای رسیدن به توسعه پایدار؛ برگزاری نشست‌ها و کنفرانس‌ها در زمینه‌های مختلف فعالیت دفتر؛ برگزاری مسابقات مختلف دانشجویی به سبب ایجاد تحرک در افکار دانشجویان به منظور استفاده از ایده‌های نو؛ حضور فعال در سطح جهانی و مطرح شدن فعالیت‌های ملی در زمینه توسعه پایدار؛ تشکیل زیرمجموعه‌ها و زیر دفاتر فعال در حوزه‌های تخصصی درگیر با مفهوم پایداری تشکیل شود.

بحث و نتیجه‌گیری

دانشگاه‌ها به عنوان بارزترین نمود سرمایه‌گذاری نیروی انسانی، نقش اصلی در تربیت و تامین نیروی انسانی جامعه بر عهده دارند. آموزش عالی که سهم قابل توجهی در بودجه کشور را به خود اختصاص می‌دهد، نقش تعیین‌کننده در ابعاد گوناگون اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و سیاسی جامعه در جهت توسعه پایدار دارند. همان‌گونه که از داده‌های حاصل از مصاحبه‌ها استنباط می‌شود، دانشگاه‌ها با حوزه‌های متعدد بر توسعه پایدار تاثیرگذار هستند. حوزه‌های اثرگذار دانشگاهی بر اساس تحلیل داده‌های حاصل از مصاحبه در ۶ دسته اساسی آموزش، پژوهش، خدمات، نوآوری‌های فناورانه،

دانشگاه به عنوان سر سیستم رسمی آموزش، کانون پرورش نخبگان، برگزیدگان و کارگزاران آتیه کشور است. دانش و بینشی که افراد در دانشگاه پیدا می‌کنند و به صورت قابلیت‌ها و توانایی‌های فنی و تخصصی و نگرش‌ها و گرایش‌ها در آنان ظاهر می‌شود، عامل بسیار موثری در شکل‌گیری خوی و منش اجتماعی و سوگیری سیاسی آنها می‌باشد (شیخعلی‌زاده؛ ۱۳۸۳: ۱۶۷).

آموزش آفرینندگی و ایجاد قدرت خلاقیت در دانشجویان و پرورش رهبران آگاه نسبت به مفاهیم پایداری و سواد پایداری از دیگر مسئولیت‌های حوزه آموزشی دانشگاه‌ها می‌باشد. نقش دانشگاه‌ها در توسعه پایدار همچنین می‌تواند از طریق تدوین و اجرای برنامه‌های درسی دوست‌دار محیط‌زیست، مشارکت دادن افراد صنعتی در برنامه‌ریزی درسی و آموزشی، برخی فعالیت‌هایشان در زمینه فقرزدایی، از میان برداشتن تعصب، خشونت، گرسنگی، فساد و بیماری که عمدتاً از طریق رویکرد میان‌رشته‌ای و فرارشته‌ای در قبال تحلیل مسایل و مشکلات صورت می‌گیرد، انجام گیرد.

به اعتقاد انتونی کورتس^۹، آموزش عالی باید به آنچه که اندرز می‌دهد عمل نماید و پایداری را جزء جدایی‌ناپذیر عملیات، خریده‌ها و سرمایه‌گذاری‌های خود نماید و این تلاش‌ها را به برنامه‌ریزی درسی گره بزند (اسچک، ۲۰۰۷).

پژوهش حوزه اثرگذار دیگر دانشگاه‌ها برای دستیابی به توسعه پایدار است. قدرت و استقلال کشور بر تولید علم و فناوری استوار است و فعالیت‌های پژوهشی در آن نقش بسیار مهمی دارند. پژوهش‌های علمی در تمام زمینه‌های اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی، یکی از ضرورت‌ها و الزامات ترقی و توسعه در کشور است. برگزاری مسابقات مقاله‌نویسی و کتابخوانی، انتشار نشریات ماهانه دانشجویی در داخل دانشگاه و برگزاری سمینار و همایش‌های سراسری در زمینه توسعه پایدار در دانشگاه‌ها بسیار موثر و اثرگذار می‌باشد. در نهایت، پیشرفت علمی بدون تحقیق امکان ندارد و علم و تحقیق کلید قطعی پیشرفت کشور است. افراد اهل علم در محیط دانشگاه نیز باید به تولید علم با نگاه مبتکرانه و سازنده بپردازند. داده‌های حاضر از نظرات مشارکت‌کنندگان با

فرهنگ‌سازی و مدیریت گروه‌بندی شدند. همچنین ۸۰ بعد اثرگذار دانشگاهی مربوط به حوزه‌های دانشگاهی کشف شده نیز شناسایی گردید.

با توجه به نتایج پژوهش، می‌توان گفت که حوزه آموزشی دانشگاه یک منبع و ابزار تاثیرگذار در توسعه پایدار است که هدف این حوزه، پرورش نیروی کار متناسب با نیازهای توسعه‌ای آینده، پرورش عقل و خرد، تربیت شهروندانی آگاه برای تمام شرایط و ... است. آموزش در دانشگاه‌ها باید بر مهارت‌های ارتباطی، تفکر انتقادی، مهارت‌های مساله‌گشایی، توانایی در اتخاذ تصمیم‌های اخلاقی و ... تأکید نمایند. از آنجایی که دانشگاه‌ها نسل‌های آینده را تربیت می‌کنند بنابراین وظیفه با سواد کردن مردم را در زمینه پایداری بر عهده دارند. همچنین نقش راهنما و مشاور در توسعه آموزش چند رشته‌ای و اخلاق‌محور به منظور کمک به تعیین راه‌حل‌های مناسب برای مشکلات مرتبط با توسعه پایدار را نیز بر عهده دارند.

در واقع حوزه آموزش از جهات مختلف در تمامی ابعاد توسعه پایدار نقش اساسی دارد. تحصیلات بیشتر و هر نوع مهارت و آموزشی که فرد می‌بیند در وی توانایی و قابلیت ایجاد می‌کند که نهایتاً می‌تواند منجر به درآمد بیشتر وی در آینده شود. پس می‌توان گفت حوزه آموزشی دانشگاه‌ها با افزایش توانایی و مهارت افراد در واقع نوعی سرمایه‌گذاری به شمار می‌رود که منجر به بازده اقتصادی افراد و در سطح گسترده‌تر کشور می‌شوند.

توسعه ایده‌های نو و اظهارنظر در مورد جامعه و سهیم شدن در ایجاد دانش توسط دانشجویان و فارغ‌التحصیلان دانشگاه‌ها باعث می‌شود تا افراد آموزش‌دیده حداقل در زندگی حرفه‌ای خود با آزادی اراده و استقلال بالا و قدرت انتقاد کردن، عمل کنند. همچنین در اکثر موارد آنها بتوانند با شرایط و موقعیت‌های نامعین، ناهنجاری‌ها، ارزش‌ها، علایق خلاف خود و ... مقابله کنند که این امر در توسعه پایدار نقش اساسی دارد.

در همین راستا شیخعلی‌زاده (۱۳۸۳) نیز معتقد است آموزش عالی می‌تواند منجر به رشد اجتماعی، سازگاری اجتماعی و مشارکت اجتماعی و نوین‌سازی شود.

خاصی همچون مراکز ابداعات و کانون‌های پرورش ابتکارات و یا برنامه‌های معین ایجاد روحیه ابتکار را بنیان نهاده‌اند. پرورش ابتکار می‌تواند باعث ایجاد بنگاه‌های آغاز کار، که معمولاً به دست یک عضو هیئت علمی و یا دانشجوی تحصیلات تکمیلی به منظور تجاری کردن یک اختراع دانشگاهی انجام شود. این گونه بنگاه‌ها از سوی کانون‌های ابتکارات تجاری پشتیبانی می‌شوند، که امور مدیریت این پشتیبانی از طریق دانشگاه صورت می‌گیرد. ایفای نقش فعال‌تر در حوزه پرورش ابتکارات، دانشگاه را به یک شریک مهم در رونق اقتصاد محلی تبدیل کرده است.

یکی از اقداماتی که بسیاری از کشورها در راستای تقویت برنامه‌های تحقیق و توسعه انجام داده‌اند، ایجاد و توسعه مراکز رشد و پارک‌های علم و فناوری است. مراکز رشد و پارک‌های علم و فناوری نه تنها شکاف‌های موجود بین دانشگاه‌ها و سایر بخش‌ها مانند صنعت، کشاورزی، بهداشت را رفع می‌کنند، بلکه روند انتقال فناوری و دانش را نیز تسهیل می‌کنند؛ به عبارت دیگر، پارک‌های علم و فناوری تسریع‌کننده روند رشد و توسعه اقتصادی دانش‌محور نیز، هستند. پارک‌های علم و فناوری به‌عنوان واحدهای تحقیق و توسعه، می‌توانند در کاهش بیکاری به‌خصوص بیکاری جوانان تحصیل‌کرده در کشور نقش مؤثری ایفا کنند. با توجه به اینکه مسأله بیکاری یکی از چالش‌های اساسی کشور است، این نقش حائز اهمیت زیادی است. پارک‌های علم و فناوری، در ایجاد و توسعه مؤسسات فناوری و مراکز تحقیقات حرفه‌ای نقشی اساسی دارند؛ ضمن آن که امکان برقراری ارتباط و همکاری فنی با مجموعه‌های مکمل بنگاه‌ها مانند شرکت‌های خدمات مهندسی، مؤسسات طراحی و مهندسی و مراکز تحقیقات حرفه‌ای را آسان کرده، پیوند صحیح و مناسب برای تأمین منابع و نیازهای گروهی متناسب با فعالیت‌های تحقیق و توسعه را فراهم می‌کنند. دانشگاه‌ها باید مستقل و تلاشگر در ایجاد نوآوری و خلاقیت، نوآندیش، نوآفرین، کارآفرین، کیفیت-گستر، تأمین‌کننده نیازهای علمی روز کشور و رضایت‌مندی جامعه باشند. داده‌های حاضر از نظرات مشارکت‌کنندگان با یافته‌ها و مدعاهای پژوهش

یافته‌ها و مدعاهای پژوهش‌های لوزانو^{۱۰} و همکاران (۲۰۱۵)، تئودورینو (۲۰۱۳)، الشویخات و ابوبکر (۲۰۰۸) و آلینا (۲۰۱۷) همراستا است.

فعالیت‌های خدماتی دانشگاه‌ها از دیگر حوزه‌های اثرگذار در توسعه پایدار کشورها می‌باشد. همکاری دانشگاه و صنعت می‌تواند فرایند جدیدی در توسعه کشور به وجود آورد؛ در واقع ایجاد شرکت‌های دانش‌بنیان حاصل این پیوند ارزشمند است. هر چه نقش دانشگاه در توسعه پررنگ‌تر شود؛ در این‌صورت موجب علمی‌تر شدن کارهای اجرایی در سطح کشور خواهد شد. دانشگاه و اساتید دانشگاه باید با مشارکت بیشتر در سطح جامعه نقش پررنگ‌تری در راستای رفع مشکلات جامعه ایفا کنند. قراردادهای تجاری بین دانشگاه‌ها و صنعت تا حد زیادی بستگی به ظرفیت دانشگاه، منابع و فرصت‌های ورود به بازار پژوهش دارند که بی‌شک به طور فزاینده‌ای در توسعه پایدار کشور نقش حیاتی دارند

لذا در حوزه خدمات دانشگاه‌ها به عنوان کانون مغز متفکر یک جامعه، مهم‌ترین رکن انجام تحقیقات در هر جامعه‌ای هستند. این مراکز با استفاده از شیوه‌های علمی و نیروی انسانی توانا قادر به بررسی عمیق مسائل و مشکلات و ارائه راه‌حل‌های مناسب و مقتضی زمان هستند. یکی از اصول توسعه پایدار هر کشوری ارتباطات مداوم و مستمر بین دانشگاه‌ها به عنوان مرکز تولید علم و فن‌آوری و سازمان‌ها و صنایع دولتی و خصوصی به خصوص صنایع تولیدی به عنوان بهره‌بردار از علم و پژوهش است. دانشگاه‌ها و مراکز صنعتی برای بالا بردن بازده خود نیاز به ارتباط ناگسستنی با یکدیگر دارند. مطالعات و تحقیقات بنیادی و کاربردی در جهت رفع نیازهای صنایع و جوامع پیام‌ها و پیوندهای اطمینان بخشی را به مراکز خصوصی و دولتی می‌دهد که آرایه خدمات کیفی و مطلوب در سایه بهره‌گیری از دانش روز و فناوری‌های نوین امکان‌پذیر است. داده‌های حاضر از نظرات مشارکت‌کنندگان با یافته‌ها و مدعاهای پژوهش آلینا (۲۰۱۷) همراستا است.

فناوری‌های نوآورانه حوزه دانشگاهی اثرگذار شناسایی شده بعدی در توسعه پایدار بود. بسیاری از مؤسسات آموزش عالی، از جمله نهادهای تحت مطالعه، ساختارهای

آخرین حوزه اثرگذار دانشگاهی شناسایی شده از مصاحبه با مصاحبه‌شوندگان حوزه مدیریت بود. نقش مسئولان دانشگاه در قالب تکریم دانشگاهیان و فرهنگ بهره‌وری و همچنین رعایت مکارم اخلاقی به عنوان الگوهای مدیریتی در دانشگاه می‌تواند فضای فرهنگی هر یک از دانشگاه‌ها را تحت تأثیر خود قرار دهد. تجربه نشان داده است در هر دانشگاه که مدیران آن به مقوله‌های فرهنگی و اجتماعی بیشتر اهتمام می‌ورزند فضای اخلاقی و فرهنگی بهتری حاکم است و ناهنجاری‌ها کمتر به دانشگاه راه می‌یابد.

در نهایت مدیریت شایسته در تخصیص امکانات و استفاده از پتانسیل‌ها و دانش علمی (شایسته‌سالاری)، هدایت تلاش‌های توسعه پایدار در جامعه، تدوین و طراحی استراتژی‌ها و برنامه‌های راهبردی برای توسعه پایدار، تلفیق اهداف توسعه پایدار در برنامه‌های راهبردی و عملیاتی حوزه‌های مختلف دانشگاه از دیگر نقش‌های دانشگاه در جهت توسعه پایدار می‌باشد.

فهرست منابع

- ۱) جعفری‌منش، انسیه و حسین شعبانعلی فمی (۱۳۹۳)، نقش دانشگاه در آموزش محیط زیست و توسعه پایدار، سومین کنفرانس برنامه‌ریزی و مدیریت محیط زیست، تهران، دانشگاه تهران.
- ۲) راد، ابراهیم؛ فقیهی، علیرضا، ناطقی، فائزه؛ معینی‌کیا، مهدی (۱۳۹۶). طراحی چارچوبی برای شناسایی و دسته‌بندی مؤلفه‌های آموزش عالی پایدار در ایران، آموزش محیط زیست و توسعه پایدار، دوره ۶، شماره ۱.
- ۳) رئوفی، محمود (۱۳۷۴). دانشگاه و توسعه فرهنگی، پژوهش و برنامه‌ریزی در آموزش عالی، شماره ۲، صص ۱۰۶-۷۹.
- ۴) سلطانی، امید (۱۳۹۰)، ارزیابی رابطه برنامه‌ریزی راهبردی با انعطاف‌پذیری موسسات آموزش عالی مطالعه موردی دانشگاه شهید بهشتی، پایان‌نامه کارشناسی ارشد مدیریت دولتی، دانشگاه علامه طباطبایی.

آلینا (۲۰۱۷)، مکی آل آقا (۱۳۸۶) و صادقی و همکاران (۱۳۸۹) همراستا است.

یکی از ابعاد مهم توسعه ملی، توسعه و باروری فرهنگ حاکم بر جامعه است، چرا که پیش شرط هر گونه توسعه‌ای، توسعه فرهنگی می‌باشد و باید فرهنگ را محور همه برنامه‌های توسعه قرار داد. تربیت فرهنگی باید جز اهداف و سرفصل‌های برنامه درسی و آموزشی آموزش عالی باشد. لذا فرهنگ‌سازی دانشگاه‌ها نیز در توسعه پایدار نقش اساسی دارد.

اساس و زیربنای برنامه‌های فرهنگی دانشگاه باید از خود دانشگاه و دانشجویان سرچشمه بگیرد و در صورت تحقق این موضوع، چشم‌انداز کار روشن است. باید توجه داشته باشیم این موضوع که دانشگاه مرجع است؛ یعنی باید در لایه‌های مختلف اجتماعی اثرگذار باشد و اگر دانشگاه به درستی وارد این مقوله شود، می‌تواند بخش قابل توجهی از دغدغه‌های فرهنگی خود و جامعه را برطرف کند. دانشگاه مکانی است که در آن به موازات توسعه علم، ارزش‌های اسلامی، رفتاری و انسانی هم ترویج شود، به گونه‌ای که یک فارغ‌التحصیل دانشگاه هم در حوزه تحصیلی خود سرآمد باشد و هم متخلق به ارزش‌های اخلاقی و اسلامی باشد. دانشگاه‌ها در دوره جدید خود، تلاش کردند برنامه‌های فرهنگی را از محدوده صرفاً دانشجویی به عرصه استادان و کارکنان نیز گسترش دهد.

نیستانی و رامشگر (۱۳۹۲) نیز بیان کردند، توسعه فرهنگی، یکی از اساسی‌ترین ابعاد توسعه و زیربنای توسعه اقتصادی و اجتماعی است. به عبارت دیگر، یکی از پیش شرط‌های ضروری برای توسعه یک کشور، حاکمیت نگرش علمی بر فرهنگ جامعه است و دانشگاه از عمده‌ترین مراکزی است که قادر است چنین نگرشی را در جامعه منتقل کند.

رئوفی (۱۳۷۴) نیز معتقد است از جمله مواردی که آموزش و پرورش به خصوص آموزش عالی می‌تواند به توسعه فرهنگی کمک کند و در توسعه فرهنگی موثر باشد، حاکم شدن نگرش علمی هر فرهنگ جامعه، فرهنگ‌پذیری، نظم‌پذیری جمعی، مسئولیت‌پذیری و خردگرایی مثبت است (رئوفی ۱۳۷۴: ۲۶).

- ۵) شریف‌زاده، فتاح و الوانی، مهدی و رضایی منش، بهروز و مختاریانپور، مجید (۱۳۹۲)، موانع اجرای سیاست‌های فرهنگی کشور طی برنامه‌های اول تا چهارم توسعه: بررسی تجربیات مدیران فرهنگی، اندیشه مدیریت راهبردی، سال هفتم، شماره اول، پیاپی ۱۳، صص ۳۳-۷۷.
- ۶) صادقی، عباس؛ انوری، صدور (۱۳۸۹). نقش دانشگاه و پژوهش دانشگاهی در فرآیند توسعه، مجموعه مقالات آموزش عالی و توسعه ۳۷. ۳۲۰۲، پایدار، مؤسسه پژوهش و برنامه‌ریزی آموزش، انجمن آموزش عالی ایران، جلد اول، تهران
- ۷) صدیقی خویدک محمدمهدی، خانی بتول (۱۳۹۴) « بررسی نقش آموزش در توسعه پایدار ایران» شانزدهمین کنفرانس آموزش فیزیک ایران.
- ۸) غنچی، مستانه؛ حسینی، سید محمود و حجازی، یوسف، (۱۳۹۱). «شناسایی و رتبه‌بندی مولفه‌های تبیین‌کننده‌ی کیفیت تدریس از دیدگاه اساتید پردیس‌های کشاورزی دانشگاه تهران» مجله پژوهش ترویج و آموزش کشاورزی، سال ۵، شماره ۳، پیاپی ۱۹، صص 3-40.
- ۹) فراستخواه، مقصود، (۱۳۹۲)، نقد مدل سیاست‌گذاری آموزش عالی در ایران، ماهنامه علوم اجتماعی، سال هفدهم، شماره ۶۹، پیاپی (۱۵)، صص ۸۹-۶۹.
- ۱۰) قادری، حیدر (۱۳۹۰)، ارزیابی کیفیت برنامه درسی رشته علوم تربیتی (گرایش مدیریت و برنامه‌ریزی آموزشی) از نظر اعضای هیأت علمی و دانشجویان دانشگاه کاشان، پایان نامه کارشناسی ارشد برنامه‌ریزی درسی، دانشگاه کاشان.
- ۱۱) قاضی نوری، سروش و کاظمی، حمید و روشنی، سعید و ردائی، نیلوفر، (۱۳۹۴)، بررسی اهداف و ابزارهای سیاستی در اسناد مرتبط با علم و فناوری، فصلنامه سیاست علم و فناوری، سال هفتم، شماره ۳، صص ۸۶-۷۱.
- ۱۲) قورچیان، نادرقلی (۱۳۸۳). دانشگاهها به مثابه الگوی توسعه پایدار، مجموعه مقالات آموزش عالی و توسعه پایدار، مؤسسه پژوهش و برنامه‌ریزی آموزش عالی، جلد دوم، تهران، صص ۶۲-۶۹.
- ۱۳) کرمی، مرتضی و بهمن‌آبادی، سمیه و اسماعیلی، آرزو (۱۳۹۱)، ساختار تصمیم‌گیری مطلوب در طراحی برنامه درسی آموزش عالی: دیدگاه اعضای هیأت علمی و متخصصان برنامه درسی، پژوهش در برنامه‌ریزی درسی، سال نهم، دوره دوم، شماره ۷ (پیاپی ۴۳)، صص ۹۲-۱۰۴.
- ۱۴) کمیسیون ملی یونسکو- ایران، آموزش ۲۰۳۰، به سوی آموزش و یادگیری مادام‌العمر با کیفیت، برابر و فراگیر برای همه «چارچوب عمل ملی آموزش ۲۰۳۰ جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۹۵»، تهران.
- ۱۵) گلدسته، اکبر و ابوالقاسمی، محمود و فراستخواه، مقصود و فتحی و اجارگاه، کوروش (۱۳۹۴). بررسی مقایسه‌ای عوامل مؤثر بر جذب دانشجو توسط خرده نظام آموزش عالی غیرانتفاعی کشور در افق چشم انداز ۱۴۰۴، فصلنامه سیاست علم و فناوری، سال هفتم، شماره ۴، صص ۹۸-۸۱.
- ۱۶) مکی آل آقا، بدیع الزمان (۱۳۸۶). نقش دانشگاه در توسعه کارآفرینی، اندیشه‌های تازه در علوم تربیتی، شماره ۴ (پیاپی ۸).
- ۱۷) نیستانی، محمدرضا؛ رامشگر، ریحانه (۱۳۹۲). نقش فعالیت‌های فرهنگی دانشگاه‌ها در توسعه فرهنگی جامعه، فصلنامه مهندسی فرهنگی، سال هشتم، شماره ۷۶، صص ۱۶۹-۱۴۶.
- ۱۸) یمنی‌دوزی سرخابی، محمد و ترک‌زاده (۱۳۸۸)، جعفر، بررسی وضعیت برنامه‌ریزی توسعه دانشگاه‌های دولتی در ایران، فصلنامه انجمن آموزش عالی ایران، سال اول، شماره ۴، صص ۱-۱۹.
- 19) Davidson, C.L. et al. (2010), Preparing future engineers for challenges of the 21st Century: Sustainable engineers, Journal of Cleaner Production, Elsevier, 18.
- 20) Halbse peter. (2014). Multi-versity and university, what difference does it make? Journal of Golloquia, vol.1.pp2-16.
- 21) Jakhar, S. K. (2017). Stakeholder engagement and environmental practice adoption: the mediating role of process management practices. Sustainable Development, 25(1), 92-110. <https://doi.org/10.1002/sd.1644>.
- 22) Lozano, R.; K. Ceulemans, M. Alonso-Almeida, D. Huisingh, F.J. Lozano, T. Waas & J. Hugé (2015). "A Review of Commitment and Implementation of Sustainable

- Development in Higher Education: Results from a Worldwide Survey". *Journal of Cleaner Production*, 108: 1-18.
- 23) Popescu, R.I., Corbos R.A.(2017), "The University as a Regional Development Catalyst: Frameworks to Assess the Contribution of Higher Education to Regional Development, Vol. 6, Issue 3
- 24) Roshan, A. R., ZAmari, A.& Ebrahimi,S.(2014).Sustainable development, ben-efit the triad and Higher Education. In. Proceedings of the Second Conference on Higher Education and Sustainable Development,681-702. Tehran: Institute for Re-search and Planning in Higher Education. [In Persian]
- 25) „Schek, S.(2007).” Sustainability in Higher Education” . Doctoral Dissertation, Stony Brook University
- 26) Seers, D. (1969)."The Meaning of Development". *International Development Review*. Vol.11 No.1. PP.3-4.
- 27) Wals, A. E. J., & Jickling, B. (2002). Sustainability in higher education: From doublethink and newspeak to critical thinking and meaningful learning. *International Journal of Sustainability in Higher Education*, Vol.3 No.3, 221-232. doi:10.1108/14676370210434688
- 28) Wakkee, Ingrid & van der Sijde, Peter & Vaupell, Christiaan & Ghuman, Karminder, 2019. "The university's role in sustainable development: Activating entrepreneurial scholars as agents of change," *Technological Forecasting and Social Change*, Elsevier, vol. 141(C), pages 195-205.

یادداشت‌ها

- 1-Roshan
2-seers
3-Wals & Jickling
4-Alt Bakh
5-Davidson
6-Balderstone
7-Halbse
8-Dumciuviene
9-Anthony Cortes
10-Lozano